

УДК 336.2

Г. Ю. Кучерова

кандидат економічних наук, доцент

С. В. Черкашина

Класичний приватний університет

СОЦІАЛЬНА ВІДДАЧА ПОДАТКІВ

У статті розглянуто поняття “соціальна віддача податків” на основі семантичних характеристик складових цього поняття. Узагальнено зв’язки структурних елементів соціальної системи держави та системи оподаткування, основні податкові інструменти регулювання соціального розвитку держави. Проведено дослідження аспектів формування соціальної віддачі податків. Оцінено рівень соціальної віддачі податків шляхом розрахунку відношення соціальних видатків бюджету та податкових надходжень держави на всіх рівнях бюджету.

Ключові слова: податкова система, оподаткування, податкові пільги, податкове регулювання, податкові надходження, соціальна система, соціальний розвиток, соціальні видатки, бюджет.

I. Вступ

Кризове становище в Україні набрало системного характеру в усіх сферах життєдіяльності населення. Одним з ефективних важелів регулювання та підтримки життєздатності різних верств населення є бюджетне вирівнювання, особливо шляхом підвищення рівня бюджетних гарантій та розширення спектра пільгового оподаткування. Між суспільством та податками завжди наявний хронічний конфлікт інтересів. Оскільки податкові надходження є суттєвим джерелом бюджетних доходів, то питання їх максимізації в жорстких умовах бюджетного дефіциту досить суттєві. Для суб’єктів оподаткування вагомим причиною для ухилення від сплати податків залишається їх невідчутна віддача та соціальна несправедливість. Саме тому питання соціальної віддачі податків набувають актуальності. Питання податкового регулювання соціального розвитку держави та регіонів вивчали такі вчені, як О. В. Грачов, К. В. Давискіба, О. Г. Зима, Ю. Б. Іванов, Т. В. Калінеску, Л. М. Карпов, Є. І. Котляров, Н. М. Михасьова, О. Є. Найденко, О. В. Ревенко та ін. Проте аспекти соціальної віддачі податків потребують подальших досліджень у межах виявлення певних закономірностей та обмежень.

II. Постановка завдання

Мета статті – оцінити рівень соціальної віддачі податків в Україні в умовах кризи.

III. Результати

Аспекти “соціального” та “податкового” завжди цікавили провідних учених і практиків. Пошук балансу інтересів у двох взаємопов’язаних між собою та взаємозалежних системах був завжди присутній у наукових завданнях. Досліджуючи структуру,

елементи податкової та соціальної систем держави, можна простежити функціональний та нефункціональний взаємозв’язки між ними.

Система оподаткування функціонує за допомогою двох механізмів: прямого та непрямого оподаткування. Податкові важелі зазначених механізмів здійснюють регуляторну функцію податків у сфері соціального розвитку держави.

У свою чергу, соціальна система держави представлена:

- соціальними гарантіями щодо соціальних стандартів (мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум, неоподаткований мінімум, споживчий кошток тощо);
- соціальним захистом непрацевдатного та безробітного населення, малозабезпечених верств населення, багатодітних сімей тощо;
- соціальним розвитком, до якого зараховують охорону довкілля та здоров’я, раціональне використання ресурсів, ринок праці, освіту, соціальне підприємництво й виробництво, соціальне страхування та кредитування тощо.

До основних інструментів регулювання податками соціального розвитку належать такі: податкові пільги, що представлені знижками з об’єкта оподаткування; знижками з бази оподаткування; коригуванням податкової ставки; податковими відрахуваннями; нульовою ставкою податків; звільненням від сплати податків; відстрочкою податкового платежу; податковими канікулами; поверненням частки сплаченого податку; податковим кредитом; невизнанням оподаткованою операцією або об’єктом оподаткування [4] (рис. 1).

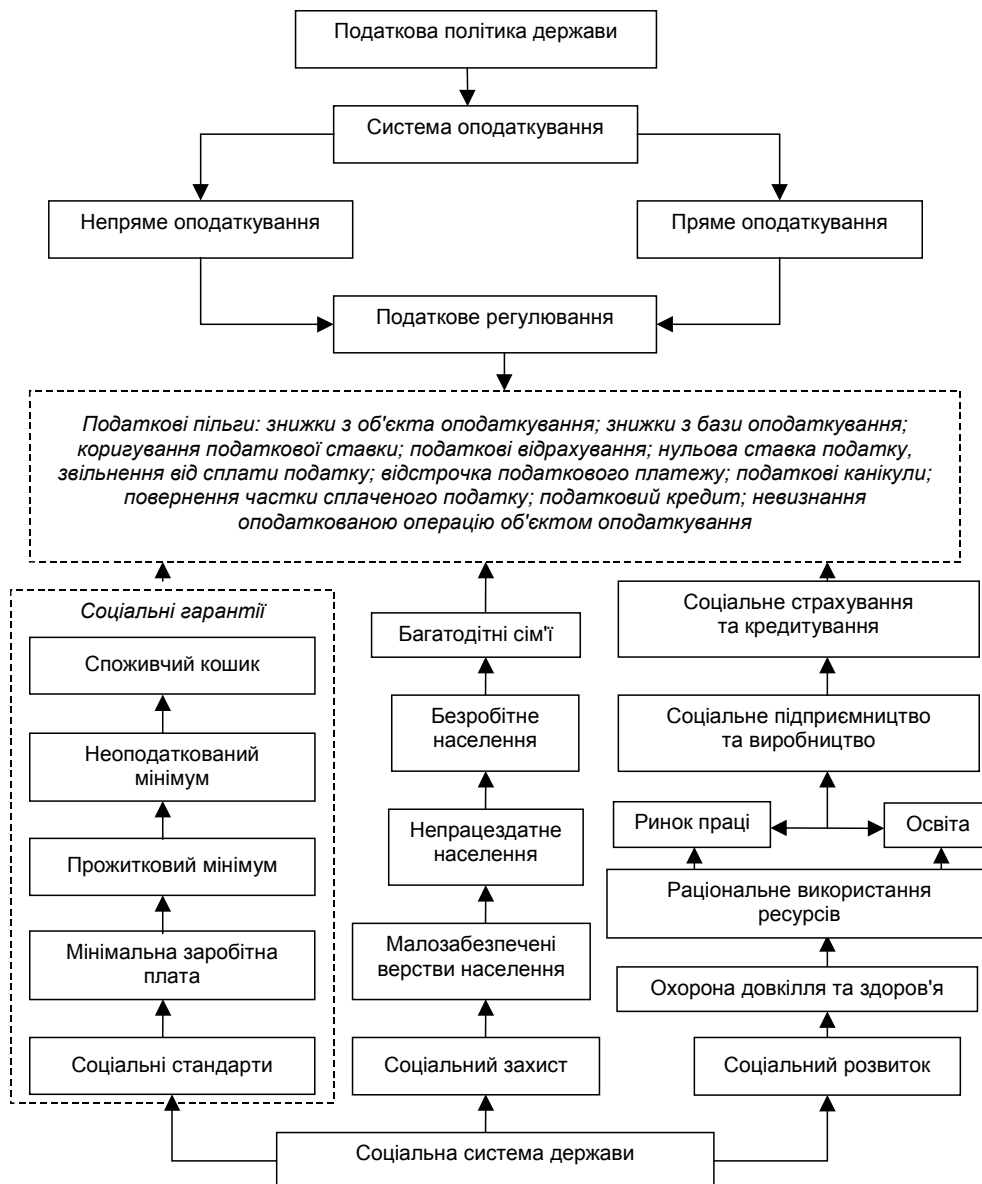

Рис. 1. Структурний взаємозв'язок елементів соціальної системи держави та системи оподаткування (узагальнено авторами самостійно)

Для формування подальшого дослідження аспектів соціальної віддачі податків про-

понуємо розглянути семантичні характеристики складових цього поняття (табл. 1).

Таблиця 1

Семантичні характеристики понять “Соціальна віддача податків”

Поняття	Зміст поняття
Соціальне	Сукупність певних рис та особливостей суспільних відносин, інтегрована індивідами чи спільнотами у процесі спільної діяльності в конкретних умовах, яка виявляється в їхніх відносинах, ставленні до свого місця в суспільстві, соціальних явищ і процесів [5]
Віддача	Показник, що характеризує додану частку одиниці реалізованого ресурсу, критерієм ефективності якої виступає зростання її рівня в розрахунку на кожну наступну одиницю
Податок	Обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку [1]

З огляду на вищезазначене, поняття **соціальної віддачі податків** пропонуємо розглянути в такій інтерпретації, показник, що одночасно характеризує принцип їх соціальної відповідальності та додану частку до грошової одиниці податків, що за певними обставинами в межах чинного правового по-

ля повертається через соціальні механізми забезпечення добробуту суспільства. Соціальна віддача податків формується на основі частки соціальних видатків, що припадає на 1 грн податкових надходжень бюджету. До соціальних видатків бюджету за Бюджетним кодексом України [2] віднесено такі: видатки

Зведеного бюджету на охорону навколишнього природного середовища; видатки бюджету на житлово-комунальне господарство; видатки бюджету на духовний та фізичний розвиток; видатки бюджету на охорону здоров'я; видатки бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення.

До груп податкових надходжень за Податковим кодексом України належать такі: податки на доходи, прибуток, збільшення ринкової власності; податки власність; збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів; внутрішні податки на товари та послуги; податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції; місцеві податки та збори; інші податки та збори [1].

У випадку, коли соціальні видатки перевищують податкові надходження, не можна стверджувати, що система перерозподілу в країні соціально спрямована, адже це може характеризувати кризовий стан в економіці, коли рецесія економічних процесів негативно впливає на добробут населення, що зумовлює підвищення рівня соціальних стандартів та забезпечення. Також некоректно стверджувати, що незначна частка соціальних видатків, що припадає на 1 грн податкових надходжень, деструктивно впливає на добробут населення, оскільки результат може бути зумовлений значними податковими пільгами. Отже, показник соціальної віддачі податків має достатньо суперечливий характер, його рівень потрібно характеризувати з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників його формування.

Розрахунок соціальної віддачі податків пропонуємо здійснювати за такою формулою:

$$I_{svp} = \frac{V_o + V_{zh} + V_{dfr} + V_{os} + V_{sz}}{T_d + T_{vl} + T_{res} + T_{vn} + T_{mizh} + T_{misc} + T_i} = \frac{V_{soc}}{T}, \quad (1)$$

де V_o – видатки Зведеного бюджету на охорону навколишнього природного середовища;

V_{zh} – видатки Зведеного бюджету на житлово-комунальне господарство;

V_{dfr} – видатки Зведеного бюджету на духовний та фізичний розвиток;

V_{os} – видатки Зведеного бюджету на охорону здоров'я;

V_{sz} – видатки Зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення;

T_d – податки на доходи, прибуток, збільшення ринкової власності;

T_{vl} – податки на власність;

T_{res} – збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів;

T_{vn} – внутрішні податки на товари та послуги;

T_{mizh} – податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції;

T_{misc} – місцеві податки та збори;

T_i – інші податки та збори;

V_{soc} – соціальні видатки бюджету;

T – податкові надходження.

Для формування загальної картини доцільно розглянути показники, що формують соціальну віддачу податків, зокрема, обсяги податкових надходжень та обсяги соціальних витрат Зведеного бюджету України за 2011–2013 рр. (рис. 2).

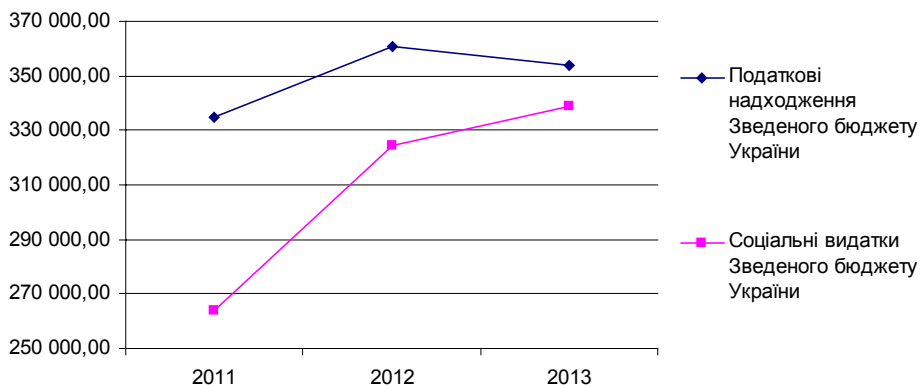

Рис. 2. Динаміка показників соціальних витрат та податкових надходжень Зведеного бюджету України (розраховано за даними [3])

Отже, динаміка показника податкових надходжень зростає до 2012 р. та знижується в 2013 р. Темп зростання показника за досліджуваній період становив 105,76%. На цьому тлі стрімко зростає динаміка показника соціальних витратків Зведеного бюджету України. Темп зростання зазначеного показ-

ника за досліджуваній період випереджає темп зростання показника податкових надходжень Зведеного бюджету України, що дорівнює 128,47%.

Оцінімо структуру податкових надходжень та соціальних витратків у 2011–2013 рр. (рис. 3, 4, 5).

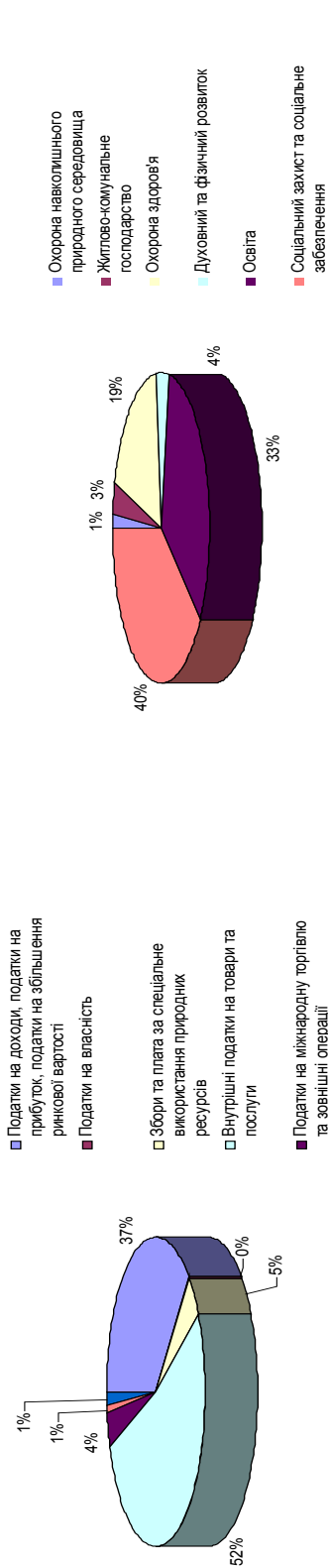

Рис. 3. Структура податкових надходжень та соціальних видатків у 2011 р. (розраховано за даними [3])

Рис. 4. Структура податкових надходжень та соціальних видатків у 2012 р. (розраховано за даними [3])

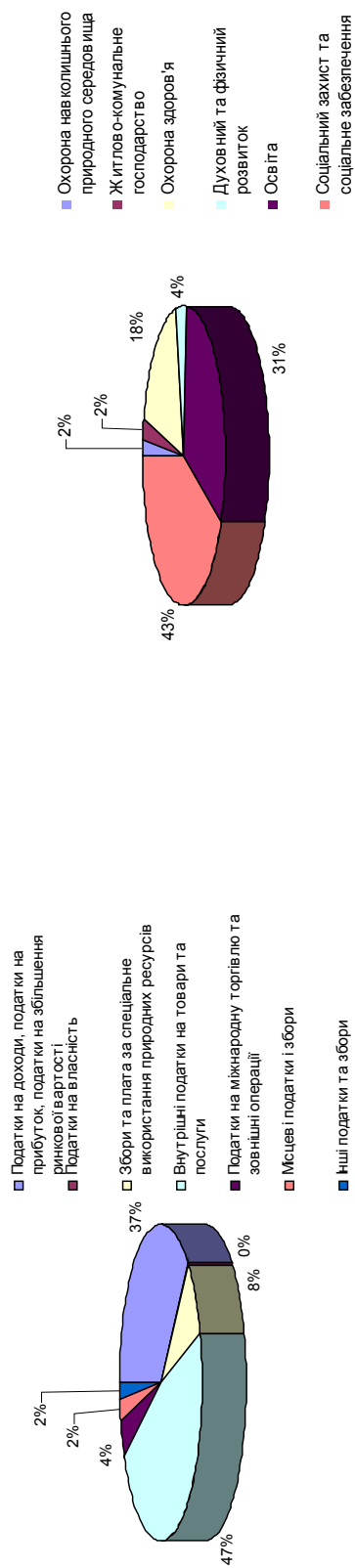
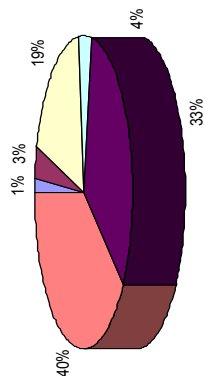
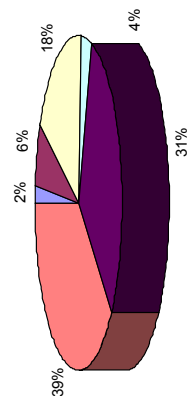

Рис. 5. Структура податкових надходжень та соціальних видатків у 2013 р. (розраховано за даними [3])

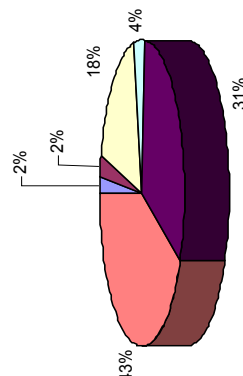
- Охорона навколишнього природного середовища
- Житлово-комунальне господарство
- Охорона здоров'я
- Духовний та фізичний розвиток
- Освіта
- Соціальний захист та соціальне забезпечення

- Охорона навколишнього природного середовища
- Житлово-комунальне господарство
- Охорона здоров'я
- Духовний та фізичний розвиток
- Освіта
- Соціальний захист та соціальне забезпечення

- Охорона навколишнього природного середовища
- Житлово-комунальне господарство
- Охорона здоров'я
- Духовний та фізичний розвиток
- Освіта
- Соціальний захист та соціальне забезпечення

За даними рис. 3, 4, 5 спостерігаються такі структурні зміни в податкових надходженнях Зведеного бюджету України: частка податків на доходи, податків на прибуток, податків на збільшення ринкової вартості зросла на 1% за досліджуваний період і становить на 2013 р. 35%; частка податків на власність незначуща, проте в динаміці зменшується на 0,04% за досліджуваний період і становить 0,16% на 2013 р.; частка зборів та плати за спеціальне використання природних ресурсів зросла за досліджуваний період майже в два рази і становить на 2013 р. 8%; зменшилася частка внутрішніх податків та зборів на 3% і становить на 2013 р. 46%; частка податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції несуттєво зросла і становить на 2013 р. 3,7%; частка окремих податків і зборів, що зараховуються до місцевих бюджетів несуттєва і в 2013 р. зменшується до рівня 0,0006%; зросла за досліджуваний період частка місцевих податків та зборів на 1,3% і в 2013 р. становить 2,06%; частка інших податків та зборів

за досліджуваний період також зросла з 1,3% до 1,7%.

За показниками соціальних видатків за 2011–2013 рр. простежується така зміна в їх структурі: частка видатків на охорону навколишнього природного середовища зростає з 0,93% до 1,1%; частка видатків на житлово-комунальне господарство зростає в 2012 р. майже в 2 рази та майже в 2,5 рази зменшується в 2013 р.; частка видатків на охорону здоров'я зростає за досліджуваний період на 1% і становить у 2013 р. 12,17%; частка видатків на духовний і фізичний розвиток несуттєво зростає на 0,2% і в 2013 р. становить 2,7%; частка видатків на освіту стабільна та перебуває на рівні 20%; частка видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення зростає на 3% і в 2013 р. становить 28%.

Враховуючи структурні та динамічні зміни в чинниках формування рівня соціальної віддачі податків, пропонуємо проаналізувати його за даними місцевого, Державного та Зведеного бюджетів України (рис. 6).

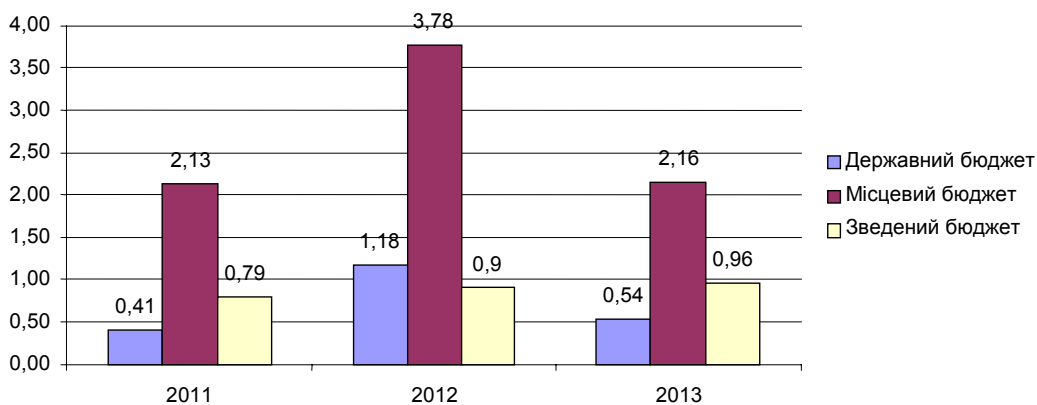

Рис. 6. Динаміка індексу соціальної віддачі податків за всіма рівнями бюджету України (розраховано за даними [3])

За рис. 6 видно, що динаміка індексу соціальної віддачі податків за даними Державного бюджету стрімко зростає в 2012 р. до рівня 1,18 і суттєво знижується в 2013 р. до рівня 0,54. За місцевими бюджетами рівень показника сягає рівня 2,13 у 2011 р., майже в два рази зростає в 2012 р. та зменшується в 2013 р. до рівня 2011 р. Загалом, за даними Зведеного бюджету, індекс соціальної віддачі податків за досліджуваний період поступово зростає з 0,79 до 0,96, що зумовлює суттєве підвищення рівня фінансування соціального забезпечення в 2012 р. в межах антикризових державних заходів. У підсумку можна зазначити, що загальне фінансове навантаження в системі соціального забезпечення припадає саме на місцеві бюджети України, за даними яких, частка соціальних видатків у кілька разів перевищує обсяги податкових надходжень. Такі результати зумовлені відсутністю значущих джерел власних доходів

місцевих бюджетів та, як результат, їх фінансовою залежністю від державної політики.

IV. Висновки

Дослідження аспектів соціальної віддачі податків дає змогу розкрити суть цього поняття як показника, що одночасно характеризує принцип соціальної відповідальності та додану частку до грошової одиниці податків, що за певних обставин у межах чинного правового поля повертається через соціальні механізми забезпечення добробуту суспільства. Оцінювання рівня соціальної віддачі податків запропоновано здійснювати шляхом розрахунку відношення соціальних видатків та податкових надходжень за всіма рівнями бюджету держави. Розрахований рівень індексу соціальної віддачі податків в Україні за 2011–2013 рр. продемонстрував поступове зростання з рівня 0,79 до 0,96 та суттєве зменшення навантаження із соціального забезпечення саме на Державний бю-

джет. Показники місцевих бюджетів виявили значну фінансову залежність соціального забезпечення від державної підтримки.

Список використаної літератури

1. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, 15–16, 17. – Ст. 112. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50–51. – Ст. 572. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Веб-портал Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>.
4. Податкове регулювання соціального розвитку: світовий досвід та тенденції в Україні: монографія / Ю. Б. Іванов, О. М. Тищенко, О. В. Грачов та ін.; за заг. ред. Ю. Б. Іванова. – Харків: ФОРМ-А, 2012. – 496 с.
5. Куліна О. С. “Суспільне” та “соціальне”: проблеми визначення категорій / О. С. Куліна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 2005. – № 73–75. – С. 149–152.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2014.

Кучерова А. Ю., Черкашина С. В. Социальная отдача налогов

В статье рассмотрена суть понятия “социальная отдача налогов” на основе семантических характеристик его составляющих. Обобщены связи структурных элементов социальной системы государства и системы налогообложения, основные налоговые инструменты регулирования социального развития государства. Проведено исследование аспектов формирования социальной отдачи налогов. Оценен уровень социальной отдачи налогов путем расчета отношения социальных расходов бюджета и налоговых поступлений государства по всем уровням бюджета.

Ключевые слова: налоговая система, налогообложение, налоговые льготы, налоговое регулирование, налоговые доходы, социальная система, социальное развитие, социальные выплаты, бюджет.

Kucherova G., Cherkashina S. Social Return of Taxes

The essence of the concept of “social tax returns” based on semantic characteristics of the components of this concept, which has revealed it as a parameter that characterizes both the principle of social responsibility and added to the share of currency taxes in certain circumstances within the current legal framework is returned through social mechanisms welfare society. Overview relations structural elements of the social system and the state tax system based instruments preferential taxation system, which includes discounts from taxable; discount on the tax base; adjusting tax rates; tax deductions; zero rate of tax exemptions; deferral of tax payment; tax holidays; return the share of tax paid; tax credit; recognize taxable transaction, the object of taxation. A study of the social aspects of the formation of the impact of taxes. Calculations confirmed that the rate of growth in social spending significantly outpaced the growth of tax payments. Structural changes in social expenditure and tax revenue over the period ranging from 1% to 4%, but the rate of particle charges and special use of natural resources has increased almost twice. Evaluation of the social impact of taxes proposed to carry out by calculating the ratio of social spending and tax revenues for all levels of the state budget. The dynamics of the index of social impact of taxes according to the state budget is growing rapidly in 2012 to a level of 1.18 and significantly reduced in 2013 to a level of 0.54. For local budgets level indicator reaches the level of 2.13 in 2011, almost double the increases in 2012 and decreased in 2013 to the level of 2011. In general, according to the consolidated state budget index of social tax returns over the period gradually increases from 0.79 to 0.96, which causes a significant increase in funding for social security in 2012 within the anti-crisis government measures. There has substantial offset social security burden is on the state budget. Indicators of local budgets revealed considerable financial dependence on state welfare support.

Key words: tax system, tax, tax relief, tax regulation, tax revenues, the social system, social development, social spending budget.